

Roland Manowski-Słomka

Bezdomność jako problem społeczny

Nauczyciel i Szkoła 2 (54), 101-107

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roland MANOWSKI-SŁOMKA

Parafia św. Marii Magdaleny w Stonawie,
diecezja ostrawsko-opawska. Republika Czeska

Bezdomność jako problem społeczny

Słowa kluczowe

Bezdomność, patologia, wychowanie, pomoc socjalna.

Streszczenie

Bezdomność jako problem społeczny

Bezdomność jest problemem i kwestią społeczną. Znacząco wpływa na podziały społeczne. Kwestia bezdomności choć pierwotnie dotyczy jednostki, rozciąga się jednak na całe społeczeństwo. Patologia objawiająca się w procesie wychowawczym jednostki ma wpływ na późniejsze zagrożenie stanem bezdomności.

Key words

Homelessness, pathology, education, social assistance.

Summary

Homelessness as a social problem

Homelessness is a social problem and a social question and it has its influence on social disparity. The question of homelessness though initially connected with the individual is related to the whole of society. The pathology that manifests itself in the educational process of the individual influences the later danger of homelessness.

Wstęp

Bezdomność to w dzisiejszych czasach problem, który dotyczy wszystkich krajów na świecie. Nie ma znaczenia czy są to państwa biedne, czy bogate. Bezdomni żyją wszędzie. Każdy kraj stara się w miarę możliwości radzić sobie z tym problemem. Istnieje wiele organizacji rządowych i pozarządowych wspomagających państwo w pracy na rzecz likwidacji zjawiska bezdomności. Jednakże bycie osobą bezdomną uderza w godność osoby ludzkiej, powodując wielokrotnie niezasłużone cierpienie.

1.1. Definicja pojęcia

Trudno jest prosto i jasno określić, kogo należy uznać za bezdomnego i jakie są kryteria przynależności do tej grupy społecznej. *Ustawa o pomocy społecznej* z 2004 roku, wprowadza definicję osoby bezdomnej: *Osoba bezdomna oznacza osobę niezamieszkujejącą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych, i nigdzie niezameldowaną na pobyt stały w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności*

*i dowodach osobistych*¹. Taka definicja jest mało czytelna i jednocześnie nieadekwatnie odzwierciedla rzeczywistość. Wystarczy, bowiem, że ktoś posiada wpisany w dowodzie stały adres zamieszkania w lokalu, którego już nie ma albo do którego nie ma on fizycznego dostępu – a już według tej definicji nie jest uważany za osobę bezdomną. Można tutaj przywołać rezolucję Rady Europy (1993 r.), która stwierdza, że bezdomność dotyczy nie tylko osób, które nie mają mieszkania, lecz także tych, którzy mieszkają w mieszkaniu nieodpowiednim – przeludnionym lub o złym standardzie².

Literatura przedmiotu wyróżnia trzy podstawowe postaci bezdomności:

- „bezdomność krótkotrwałą (ostrą) – dotyczy osób, które w wyniku szczególnego zbiegu okoliczności utraciły miejsce zamieszkania;
- bezdomność długotrwałą (przewlekłą), która jest kumulacją różnych negatywnych zjawisk bezdomności (ta postać bezdomności jest cięższa, gdyż mamy tu w sumie dłuższe i częstsze okresy bezdomności, gorszy przebieg pracy zawodowej, częstsze zaburzenia psychiczne i uzależnienia od substancji psychoaktywnych, w tym od alkoholu);
- bezdomność okresowa (cykliczna) – niewiele o niej wiadomo, choć wcale nie należy do rzadkości”³.

W wielu polskich opracowaniach wymienia się nieco inne kategorie bezdomności, np.:

- bezdomność jako wybór – typ wędrowca. Jest to człowiek, który świadomie odrzucił normy społeczne;
- bezdomność z przymusu – przyczyną zjawiska są różne okoliczności pochodzące „z zewnątrz”. Można do nich zaliczyć np. trwałe konflikty rodzinne, utratę pracy itd.
- bezdomność „na czas określony” – to aktualna sytuacja uniemożliwiająca zamieszkanie z rodziną, z którą jest się w konflikcie⁴.

Problem bezdomności można również podzielić na 2 kategorie:

- a) osoby „stricte” bezdomne – to osoby, które nie mają żadnej szansy zamieszkania (przebywające w schroniskach, noclegowniach, u krewnych, u znajomych itd.);
- b) osoby bezdomne na sposób potencjalny – to osoby wprawdzie posiadające dom (mieszkanie), ale żyjące np. w mieszkaniu lokatorskim z orzeczeniem eksmisji⁵.

¹ Por. *Ustawa o pomocy społecznej*, Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593.

² Por. Informator na temat bezdomności. Dostępny na stronie: http://www.bezdomni.pl/publikacje/wstep_do_informatora.htm.

³ S. Sidorowa, *Zaburzenia psychiczne u osób bezdomnych*. Wrocław 2000, s. 1-6.

⁴ M. Piskorska, *Bezdomni. Charakterystyka i skala problemu*. „Polityka Społeczna”, 1993, nr 11-12.

⁵ S. Słowik, *Analiza zjawiska bezdomności w Polsce w 2003 roku w przededniu integracji z Unią Europejską*, [w:] *Przeciw wykluczeniu społecznemu, Wybrane materiały przygotowane przez Caritas Polska, Caritas Diecezji Kieleckiej i Instytut Spraw Publicznych*, Kielce, 17-18 czerwca 2003, s. 68.

Bezdomność dotyka samej istoty ludzkiego bytowania. Odnosi się do człowieka będącego istotą pracującą, myślącą i społeczną. Każdy człowiek do godnej egzystencji potrzebuje zaplecza materialnego (mieszkanie, praca, pozycja społeczna), jednym słowem ma prawo do godnego życia⁶. Do roku 1989, czyli do czasów upadku rządów komunistycznych, bezdomność była o której milczano. Co więcej rządy komunistyczne negowały istnienie warstw ludzi bezdomnych. Do roku 1989 skala bezdomności była mniejsza, chociażby z powodu istnienia hoteli robotniczych (szczególnie w miejscowościach górniczych), które z czasem uległy likwidacji. Z tego powodu wielu pracowników było zmuszonych do opuszczenia miejsca pracy, a tym samym zamieszkania na ulicy. Najważniejszą przyczyną powstawania bezdomności po 1989 roku była transformacja ustrojowa w kraju, oparta o zasady wolności i demokracji oraz gospodarki wolnorynkowej. Przeobrażenia te doprowadziły ludzi mniej silnych i zaradnych życiowo na skraj nędzy, w efekcie czego pozostali bez dachu nad głową.

1.2. Bezdomność jako kwestia społeczna

Czy bezdomność jest problemem społecznym? Z pewnością tak. Narastająca skala bezdomności wskazuje, że problem bezdomności zatacza coraz szersze kręgi w społeczeństwi⁷.

Żadne społeczeństwo nie jest z natury doskonałe, i każde zmierza się z określonymi problemami – mniejszymi bądź większymi. Jan Paweł II w encyklice społecznej o trosce Kościoła zauważa, że *nie wchodząc w analizę cyfr i statystyk, wystarczy spojrzeć na rzeczywistą sytuację niezliczonej rzeszy mężczyzn i kobiet, dzieci, dorosłych i osób w podeszłym wieku, jednym słowem – konkretnych i niepowtarzalnych ludzi, którzy cierpią pod nieznośnym ciężarem nędzy. Jest wiele milionów ludzi, którzy stracili nadzieję* (SRS 13).

Z kolei J. Baniak w swojej pracy stwierdza, że: *U podłoża zjawiska bezdomności dostrzegamy wiele różnych źródeł i przyczyn, a bardzo rzadko zjawisko to wywołuje jakiś jeden czynnik. Taka sytuacja wręcz uniemożliwia sformułowanie jednej, syntetycznej definicji bezdomności. (...) z tego powodu niezmiernie trudno jest zahamować w ogóle powstawanie i zarastanie samego zjawiska bezdomności w obecnych czasach. Skala zjawiska bezdomności w Polsce obecnie jest szeroka i ciągle narasta, o czym informują raporty okresowe Ośrodków Pomocy Społecznej. Bezdomnych można spotkać praktycznie w każdym miejscu – na wsi i w miastach, często są oni także pozbawieni środków do życia, nie mają stałej pracy, a nierzadko żywności szukają na wysypiskach śmieci lub w kontenerach na odpadki, albo dokonują kradzieży mienia*

⁶ D.M. Piekut-Brodzka, *O bezdomnych i bezdomności – aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*, Warszawa 2000, s. 9.

⁷ L. Stankiewicz, *Zrozumieć bezdomność (aspekty polityki społecznej)*, Olsztyn 2002, s. 13.

*cudzego, żeby przeżyć do następnego dnia*⁸. Jednak jak podkreśla wielu badaczy, bezdomność jest przede wszystkim zjawiskiem społecznym, niepoddającym się opisowi w kategoriach czysto prawnych. Ani formalne prawo do zamieszkania w danym lokalu, ani brak tego prawa nie przesądzą bowiem niczego w kwestii bezdomności. Możliwe są sytuacje, gdy konflikty rodzinne uniemożliwiają faktyczne współzamieszkiwanie w lokalu, w którym jest się zameldowanym, lub też zaspakajanie potrzeb mieszkaniowych pomimo braku zameldowania i formalnego prawa do zamieszkiwania w danym lokalu. Bezdomność jako zjawisko społeczne dotykające według różnych danych od kilkunastu do nawet kilkuset tysięcy ludzi w Polsce jest bez wątpienia poważną kwestią społeczną. Stanowi przykład patologii społecznej i marginalizacji⁹. Samo zdefiniowanie zjawiska bezdomności jest trudne, ale przyjęć można, że *bezdomnym jest człowiek nie mający miejsca spełniającego warunki mieszkalne, w którym mógłby stale przebywać, ani aktualnej możliwości lub chęci uzyskania takiego miejsca*¹⁰. Bezdomność oznacza zatem zanegowanie jednego z podstawowych praw ludzkich, jakim jest prawo do posiadania trwałego i pewnego miejsca egzystencji. Pozbawienie domu jest bowiem pozbawieniem człowieka bezpieczeństwa i możliwości zaspokojenia niezbędnych potrzeb, w tym potrzeby własnego rozwoju.

Bezdomność należy zakwalifikować jako kwestię społeczną współczesności również dlatego, iż jest to problem wieloaspektowy: nie tylko stricte społeczny, ale i polityczny, gospodarczy, psychologiczny oraz kulturowy¹¹. Bezdomni zauważalni są bowiem w miejscach publicznych, zwykle odbierani są jako stwarzający potencjalne zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa innych obywateli. Jednocześnie stanowią wyrzut sumienia dla decydentów, szczególnie w zakresie realizacji tzw. polityki mieszkaniowej państwa. Społeczność ludzi bezdomnych wytwarza też niewątpliwie pewne typowe dla siebie wzorce zachowań, najczęściej pozostające w konflikcie z normami powszechnie wyznawanymi i praktykowanymi przez większość społeczeństwa.

Wszystko to sprawia, że bezdomność na wiele sposobów odciska piętno na codziennym życiu również tej części społeczeństwa (o wiele liczniejszej), która nie jest tym problemem dotknięta. Jak każda kwestia społeczna zmusza też do stawiania pytań o przyczyny trudności i do poszukiwania dróg rozwiązania. Nie jest to zadanie łatwe. Gdyby istniała ogólna recepta na problem bezdomności, z pewnością po prostu by jej nie było.

⁸ J. Baniak (red.), *Bezdomność jako radykalna i aktualna forma wykluczenia i marginalizacji jednostek zbiorowości ludzkich*, [w:] *Społeczeństwo i Kościół*, tom 3, 2006, s. 17.

⁹ Por. J. Auleytner, K. Głąbicka, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001, s. 94.

¹⁰ A. Duracz-Walczak, *Bezdomność w Polsce. O ujednoczeniu pojęć*. *Polityka Społeczna* 1998, nr 5-6, s. 25.

¹¹ E. Moczuk, *Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych*, [w:] Sołtysiak T. (red.), *Poczucie nieegalitarności, ubóstwo, bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju*, Włocławek 1999, s. 232.

1.3. Rodzinno-społeczne przyczyny bezdomności

*Rodzina jest pierwszą i istotną instytucją wychowania i kształcenia jednostki. Jest ona nie tylko instytucją wychowania naturalnego, lecz spełnia podstawowe funkcje w przedszkolnym i późniejszym rozwoju osobowości człowieka*¹². Proces przystosowania się społecznego swoje podwaliny czerpie z wychowania rodzinnego. Łacińskie przysłowie mówi: „Verba docent, exempla trahunt”¹³. W rodzinie dzieci uczą się jak powinni postępować w życiu dorosłym. Przez swoich rodziców (opiekunów) dzieci powinny mieć wszczepione normy moralne i społeczne. *Wychowanie rodzinne tworzy główny zrąb przyszłej osobowości dziecka*¹⁴. O wychowawczej roli rodziny mającej wpływ na poprawnie funkcjonujące środowisko społeczne wielokrotnie pisał bł. Jan Paweł II. W swojej Adhortacji Apostolskiej *Familiaris Consortio* rolę wychowawczą mającą wpływ na całe społeczeństwo określa następująco: „Rodzinę łączą ze społeczeństwem żywotne i organiczne więzi, stanowi ona bowiem jego podstawę i stale je zasila poprzez swe zadanie służenia życiu: w rodzinie przecież rodzą się obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę tych cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa. W ten sposób na mocy swej natury i powołania, daleka od zamknięcia się w sobie, rodzina otwiera się na inne rodziny i na społeczeństwo, podejmując swoje zadanie społeczne“ (FC 42). Dalej błogosławiony papież naucza, że: rodzice „winni ufnie i z odwagą kształtować w dzieciach istotne wartości życia ludzkiego. Dzieci winny wzrastać we właściwej wolności wobec dóbr materialnych, przyjmując prosty i surowy styl życia w głębokim przekonaniu, że więcej wart jest człowiek z racji tego czym jest, niż ze względu na to, co posiada“ (FC 37, GS 35). Przez rodzinę bowiem idą losy każdego człowieka, z nią przecież wiąże się genealogia każdej istoty ludzkiej¹⁵.

Rodzina jest zatem naturalnym i podstawowym miejscem wychowania i formacji. W rodzinie dokonuje się permanentna formacja trwająca właściwie przez całe życie. Wychowanie w duchu wartości nie dotyczy tylko najmłodszych członków rodziny – również rodzice /opiekunowie/ ulegają w starciu z różnymi sytuacjami życiowymi nieustannemu procesowi formacji.

Zagrożenie rozwojem różnego rodzaju zjawisk patologicznych powoduje, iż wiele rodzin jest właściwie niezdolnych do wypełnienia podstawowych funkcji społecznych, jakie powinna wypełniać normalnie funkcjonująca rodzina. Rodziny te najczęściej posiadają wielokrotnie zniszczoną strukturę

¹² Cz. Banach, *Pedagogzy o oświacie i wychowaniu*, Warszawa 1989, s. 127.

¹³ „Słowa uczą, ale przykłady pociągają.”

¹⁴ Cz. Banach, *Pedagogzy...*, dz. cyt., s. 130.

¹⁵ Por. A. Grześkowiak, *W trosce o rodzinę*, Biblioteka „Niedzieli”, Częstochowa 1996, s. 88.

formalną, jak np. niestabilizowe formalnie związki (konkubiny itd), brak wspólnoty małżeńskiej. Zwyczajowo ubóstwo jest kojarzone z tymi ludźmi, których dotknęły nieszczęścia losowe: bezdomni niepełnosprawni umysłowo lub fizycznie, osoby przewlekle chore. W ostatnich czasach po upadku komunizmu ubóstwem i bezdomnością jest zagrożonych coraz więcej rodzin będących ofiarami gospodarki wolnorynkowej¹⁶.

Zakończenie

Nie da się problemu bezdomności zawrzeć w kategoriach referatu czy artykułu. Jest to problem społeczny dotykający w sposób szczególny konkretnego człowieka. Wiąże się zatem z cierpieniem jednostki, czyli kogoś, kto posiada swoją ludzką godność. Przyczyn bezdomności jest wiele: od osobistych począwszy (konflikty rodzinne, osobiste, brak wykształcenia) na społecznych skończywszy (np. brak pracy). Jedno w każdym razie jest pewne: Społeczeństwo (państwo) wsparte pomocą różnych organizacji charytatywnych powinno osobom bezdomnym i zagrożonym bezdomnością przyjść z pomocą.

Wykaz skrótów

- FC** – Adhortacja Apostolska *Familiaris Consortio* Jana Pawła II.
GS – *Gaudium et Spes*- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym II Soboru Watykańskiego.
SRS – *Sollicitudo Rei Socialis* – Encyklika społeczna Jana Pawła II.

Bibliografia

DOKUMENTY KOŚCIOŁA

- Jan Paweł II**, *Familiaris consortio*, wyd. TUM, Wrocław 2000.
Jan Paweł II, *Sollicitudo Rei Socialis*, wyd. TUM, Wrocław 1987.
Gaudium et Spes – Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, [w:] *Sobór Watykański II Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Warszawa 2002.

DOKUMENTY PAŃSTWOWE

- Ustawa o pomocy społecznej*, Dz.U. 2004, Nr 64, poz. 593.

POZOSTAŁA LITERATURA

- Auleytner J., Głąbicka K., *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Warszawa 2001.
 Banach Cz., *Pedagogia o oświacie i wychowaniu*, Warszawa 1989.

¹⁶ Por. Raport o stanie opolskiej rodziny, za: <http://mopr.opole.pl/Raport.doc>, 02.11.2012.

- Baniak J., (red.), *Bezdomność jako radykalna i aktualna forma wykluczenia i marginalizacji jednostek zbiorowości ludzkich*, [w:] *Spoleczeństwo i Kościół*, tom 3, 2006.
- Duracz-Walczak A., *Bezdomność w Polsce. O ujednoczenie pojęć*, „Polityka Społeczna” 1998, nr 5-6.
- Grześkowiak, A., *W trosce o rodzinę*, Biblioteka „Niedzieli”, Częstochowa 1996.
- Moczuk E., *Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych*, [w:] Sołtysiak T., (red.), *Poczucie nieegalitarności, ubóstwo, bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju*, Włocławek 1999.
- Piekut-Brodzka D.M., *O bezdomnych i bezdomności – aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*, Warszawa 2000.
- Piskorska M., *Bezdomni. Charakterystyka i skala problemu*, „Polityka społeczna” 1993, nr 11-12.
- Sidorowa S., *Zaburzenia psychiczne u osób bezdomnych*. Wrocław 2000.
- Słowik S., *Analiza zjawiska bezdomności w Polsce w 2003 roku w przededniu integracji z Unią Europejską*, [w:] *Przeciw wykluczeniu społecznym. Wybrane materiały przygotowanej przez Caritas Polska, Caritas Diecezji Kieleckiej i Instytut Spraw Publicznych*, Kielce, 17-18 czerwca 2003.
- Stankiewicz L., *Zrozumieć bezdomność (aspekty polityki społecznej)*, Olsztyn 2002.

INTERNET

- Informator na temat bezdomności*. Dostępny na stronie: http://www.bezdomni.pl/publikacje/wstep_do_informatora.htm.
- Raport o stanie opolskiej rodziny*, za: <http://mopr.opole.pl/Raport.doc>, 02.11.2012.